

LA PROBLEMÀTICA DE LA DOCÈNCIA DE LA LITERATURA CLÀSSICA GRECOLLATINA. LITERATURA LLATINA II: L'EXEMPLE DE L'ENSENYAMENT DE LA LITERATURA LLATINA D'ÈPOCA IMPERIAL

Luis Pomer Monferrer
Universitat de València
luis.pomer@uv.es

Resum

Problemàtica específica de l'ensenyament d'una literatura clàssica amb uns textos que els alumnes de grau no poden llegir amb facilitat com si es tractés d'una literatura moderna. Aplicació d'una metodologia que combina una introducció teòrica per conèixer la literatura romana des d'un punt de vista cronològic i de gènere literari, la lectura en la llengua llatina dels textos originals que permetrà un coneixement pràctic dels mateixos, i la lectura d'obres senceres dels textos traduïts a les llengües vehiculars de l'alumnat. Comparació amb altres assignatures de literatura clàssica del Grau de Filologia Clàssica de la Universitat de València.

Text de la comunicació

La didàctica de la literatura clàssica a la Universitat de València: l'adaptació a l'espai europeu d'ensenyament superior

La configuració dels graus de quatre cursos implantada a la Facultat de Filologia, Traducció i Comunicació de la Universitat de València des del curs 2009-10 i que, en conseqüència, veurà els seus primers graduats en Filologia Clàssica aquest mateix any 2013, ha tingut com a conseqüència importants variants en l'ensenyament de les literatures clàssiques, però no ha patit una reducció dràstica del seu estudi, perquè són les matèries optatives les més afectades, mentre que s'han implantat com a obligatoris dos cursos de literatura grega i dos cursos de literatura llatina de 6 crèdits cadascú, la docència dels quals s'ha assignat als cursos segon i tercer de Grau. A més a més, els alumnes poden cursar a quart un altre curs de literatura grega i un altre de llatina de manera optativa, que no serà objecte del nostre estudi per tractar-se d'un curs monogràfic. Com és lògic les tres Literatures gregues s'imparteixen al primer quadrimestre de cada curs i les tres Literatures llatines al segon quadrimestre. Aquests són els *descriptores*:

Literatura grega I: es centrarà en la definició de l'espai literari al si de la cultura grega, i en qüestions bàsiques com ara les influències de les literatures orientals, el procés de transformació d'una cultura oral en una d'escripta, i la periodització de la creació literària grega en les èpoques arcaica, clàssica, hel·lenística i imperial.

Literatura grega II: abordarà amb deteniment qüestions bàsiques com ara les fonts per a l'estudi de la literatura grega, els conceptes de gènere, formes literàries, intertextualitat, relacions entre literatura i societat, etc., tot exemplificant aquests temes amb l'ajut de textos selectes i escaients per a la millor comprensió de la matèria.

Literatura llatina I: Panorama històric de la literatura romana des dels seus orígens fins l'època del Principat d'August inclusivament amb estudi dels gèneres, obres i autors més significatius d'aquest període.

Literatura llatina II: Panorama històric de la literatura romana a l'època imperial amb estudi dels gèneres, obres i autors més significatius d'aquest període.

S'observa una diferència bàsica en els *descriptores* de literatura grega respecte a la llatina, com és l'estudi historicista de la literatura llatina front a un estudi no historicista de la literatura grega¹, cosa que lògicament es transmet també en els temaris de les quatre assignatures que presentem a continuació:

Literatura llatina I:

1. La literatura llatina: característiques i especificitats.
2. Periodització de la literatura clàssica.
3. Els gèneres literaris llatins.
4. La literatura arcaica.
5. La literatura clàssica: època republicana.
6. La literatura d'època d'August.

Literatura llatina II:

1. La literatura romana d'època imperial: marc històric i condicions per al desenvolupament. La relació dels escriptors amb el poder imperial i la decadència de l'eloqüència.
2. Poesia èpica.
3. Sàtira, epigrama, poesia bucòlica, faula i *silvae*.
4. Drama.
5. Historiografia.
6. Literatura tècnica i científica, prosa filosòfica i epistolografia.
7. Novel·la.
8. Retòrica d'època imperial.
9. La literatura cristiana.

Literatura grega I:

1. Introducció a la literatura grega.
2. Introducció al comentari literari de textos grecs.
3. Introducció a l'èpica com a gènere narratiu. Oralitat i escriptura. Lectura i comentari de textos homèrics.
4. Historiografia com a gènere narratiu. Orígens i evolució del gènere. Lectura i comentari de textos d'Herodot d'Halicarnàs i Tucídides.
5. Historiografia, biografia històrica i fictícia. Lectura de textos de Plutarc.
6. Els precedents de la novel·la. Lectura de textos de Comèdia Nova.
7. La narrativa en època imperial: Plutarc i Llucià. Lectura de textos de Llucià.
8. L'últim dels gèneres narratius: la novel·la.

Literatura grega II:

1. L'èpica grega.
2. Hesíode. La poesia hexamètrica. Himnes Homèrics.
3. Elegia i iambe.

¹ Cf. Redondo-Torné (2011).

4. La lírica monòdica.
5. El teatre dels grecs.
6. Tragèdia: poesia i teatre. La tragèdia d'Èsquil.
7. La tragèdia de Sòfocles.
8. La tragèdia d'Eurípides.
9. La comèdia: origen i evolució.
10. Aristòfanes i la Comèdia Antiga.
11. D'Aristòfanes a Menandre.
12. Menandre i la Comèdia Nova.
13. El drama de sàtirs.

La literatura llatina, doncs, s'estudia de forma cronològica, per etapes històriques, estudi que està d'acord amb la divisió que fan les històries de la literatura romana més recomanables i que constitueixen la bibliografia bàsica d'ajuda, com són les de M. von Albrecht², que dedica el primer volum a la literatura d'època republicana i d'August i el segon a la literatura d'època imperial, seguint exactament la divisió dels cursos I i II de Literatura llatina suara descrites, i la de Càtedra³, que està dividida en aquestes mateixes parts tot i que en un sol volum.

Aquesta partició de la literatura llatina de manera cronològica es combina amb una divisió per gèneres literaris, combinació que ha sigut un dels problemes més importants que les diverses històries de la literatura han hagut de solucionar de diferents maneres. La divisió més habitual és la cronològica, i dins de cada etapa de la història de Roma estudiada una divisió per gèneres. És el cas de les històries de la literatura a què acabe de fer referència, com Albrecht (1997-99) i Codoñer (1997). La primera d'elles, per exemple, divideix el primer volum en literatura d'època republicana i literatura del període augusteu, i a cadascú d'aquestes etapes estudia de forma separada la poesia i la prosa; al segon volum, divideix la literatura d'època imperial en dos parts, la primera època imperial i els períodes imperials mitjà i tardà, fent al seu torn a cada una d'aquestes parts una divisió entre poesia i prosa. La *Historia de la literatura latina* (Codoñer, 1997) també divideix l'estudi de les dues èpoques –literatura d'època republicana i augustea i literatura imperial- en poesia i prosa. Després tant una com un altra fan una subdivisió, dins de la poesia i de la prosa, dels diversos gèneres literaris de cadascuna, una divisió que no és en absolut senzilla i on trobem grans diferències entre les diverses històries de la literatura. L'assignatura de *Literatura llatina I* comença precisament amb tres temes introductoris que posen en relleu els problemes de què estic parlant: les característiques particulars de la literatura llatina, la periodització i els gèneres literaris.

Dels gèneres literaris els alumnes han de conèixer les diferents concepcions modernes⁴ però també un estudi diacrònic que necessàriament ha de començar en la *Poètica* d'Aristòtil. En aquest estudi també ha de resultar clau l'anàlisi prèvia dels gèneres literaris que es fa al primer quadrimestre de Literatura grega, ja que no poden estudiar-se els gèneres literaris llatins sense conèixer la seua dependència absoluta respecte als grecs, estudi diacrònic que és necessari explicar detingudament als alumnes, tot explicant la manera com els romans reberen i adaptaren els gèneres literaris creats pels grecs, així com els pocs gèneres de nova creació (*satura quidem tota nostra est*). L'única història de la literatura romana que fa un estudi basat sobretot en els gèneres literaris més que en la periodització és el de Bickel (1987), tot i que les dues primeres parts de la seua obra es dediquen a "El conjunto de la literatura romana y su historia" i "Los períodos de la historia de la literatura romana y la historia de la lengua"; però

² Cf. Albrecht 1997-99.

³ Cf. Codoñer 1997.

⁴ Per a un estudi de la literatura romana a partir dels gèneres és molt interessant Martin – Gaillard (1981).

l'estudi particular de les diferents obres es fa des d'un punt de vista exclusiu dels gèneres literaris: "Géneros literarios y autores". Aquesta obra és recomanable per aquest motiu, però l'estudi particular d'obres i autors és molt més pobre que les d'altres històries de la literatura.

La nostra proposta: Literatura llatina II, literatura llatina d'època imperial

Presente ara la proposta que estic duent a terme durant aquest curs 2012-13 a l'assignatura de *Literatura llatina II*, i la centraré en el contingut de les classes i la distribució entre el desenvolupament de les classes i el treball particular de l'alumnat. El plantejament de la proposta és degut principalment a la problemàtica de l'estudi de la literatura clàssica, escrita en una llengua el coneixement de la qual per part del discent no és més que molt parcial, o dit en altres paraules, els alumnes no són capaços de llegir amb facilitat els textos grecs o llatins que formen part de la literatura que estem explicant. En tot cas, aquesta problemàtica entronca amb una problemàtica genèrica de la docència de la literatura i la distribució entre un coneixement teòric de la literatura, origen, autors, gèneres, context cultural i històric, etc., i un coneixement real dels propis textos, que necessàriament ha de ser parcial perquè totes les literatures estan conformades per una gran quantitat d'obres.

Vaig a presentar la proposta per l'estudi de la literatura llatina d'època imperial de manera esquemàtica:

1. Desenvolupament de les classes:

- 1.1. El professor explica els temes des d'un punt de vista teòric, tant el primer, més general, com la resta, fent una exposició dels principals gèneres de la literatura romana d'època imperial i dels seus principals representants i obres. Sabem que aquesta explicació "magistral" i teòrica té els seus detractors des d'alguns corrents pedagògics moderns, però crec que l'ensenyament que podríem anomenar "tradicional", així com les gramàtiques històriques o les històries de la literatura "tradicional" tenen moltes coses positives, per la qual cosa hem de saber adaptar-les als temps i fer-ne un ús actualitzat. Menysprear uns coneixements simplement perquè són antics és una manca inadmissible de sentit comú, de la mateixa manera que seria de necis no aprofitar els avantatges de la tècnica i de les eines sumministrades per la revolució actual de les TIC.
- 1.2. Traducció per part de l'alumnat d'un dossier elaborat pel professor amb textos representatius de la literatura llatina d'època imperial. Per l'elaboració del dossier he tingut en compte la quantitat d'alumnes del grup, en el cas del curs 2012-13 trenta. Els estudiants tradueixen un seguit de textos individualment, que solen ser uns tres o quatre amb una extensió aproximada d'un full. El professor prepara el dossier tenint en consideració una distribució equitativa entre els alumnes de tots els textos; els alumnes els tradueixen a casa, l'envien al professor, que els publica a l'aula virtual, i així durant l'exposició de la traducció a classe els estudiants poden disposar tant de la traducció a la llengua vehicular que ha fet l'alumne corresponent com dels textos en la versió llatina, perquè el dossier complet de tots els textos en llatí és un dels documents que el professor puja a l'aula virtual a principi de curs. Així mateix, durant la traducció dels alumnes, el professor ha de corregir els errors i fer un comentari de cada text posant-lo en relació amb el gènere literari, l'autor, i en general amb la explicació teòrica que ha dut a

terme amb anterioritat. No cal exigir als alumnes una traducció perfecta, i més perquè poden consultar les traduccions publicades del text, possibilitat que en absolut s'ha de negar als alumnes, sinó un intent personal de traducció, tenint en compte que alguns dels textos són d'una dificultat lingüística superior al requerit en el curs; cal recordar que els alumnes tenen poca experiència en la traducció per exemple dels textos poètics, que no són estudiats més que esporàdicament ni a batxillerat ni als primer curs de Filologia Clàssica segons els nous plans d'estudi del Grau; o que la dificultat dels textos fa que alguns autors no siguin estudiats al Grau, i en canvi no poden ser eludits pel professor quan es tracta de l'estudi de la literatura d'una època determinada. En l'elaboració del dossier cal tenir en compte el temari i els autors que són traduïts en la resta d'assignatures del grau, i en particular en les vuit assignatures de llengua llatina que es reparteixen equitativament al llarg del Grau de Filologia Clàssica, dues assignatures per cada curs. Així, per exemple, un autor com Tàcit és estudiat en Llatí VIII, al segon quadrimestre del quart curs; de tota manera en aquest curs les coincidències no són moltes perquè la major part de les assignatures de llengua tenen com autor principal per traduir representants de la literatura republicana i d'època d'August: Corneli Nepot, Ciceró, Sal·lusti, T. Livi, Virgili, Plaute, Terenci, Horaci. Afegir, per últim, que la repartició dels textos no és exclusivament individual, sinó que els textos d'alguns autors que han de ser traduïts per més d'un alumne, poden ser repartits entre grups de dos o tres persones i són ells mateixos qui fan una distribució pròpia, com ha sigut aquest curs el cas dels textos de Tàcit o de Marcial.

Una altra manera de fer conèixer la literatura a l'alumnat és fer una lectura i comentari de textos traduïts, que té l'avantatge respecte a l'anterior de presentar una quantitat encara major de textos, i l'inconvenient de la menor participació de l'alumnat a classe, que es converteix d'aquesta manera en poc menys que optatiu, tot i que també es pot incloure la traducció d'alguns textos curts, com vaig fer al curs 2011-12 amb alguns epigrames de Marcial. Algunes obres que es poden fer servir com ajuda per la selecció de textos són el manual de Bayet (1985), que té molts textos traduïts, així com una Antologia de la literatura llatina en castellà⁵.

2. Treball individual de l'alumnat.

- 2.1. Lectura en la llengua vehicular d'obres representatives de la literatura llatina d'època imperial. S'ha d'escollir un seguit de lectures representatives de l'època però alhora adequades per la lectura. En aquest curs he fet algun canvi respecte al passat, reduint l'optativitat, ja que el curs passat deixava la possibilitat de triar entre dues obres de característiques semblants. La raó és la presència del dossier, perquè no he volgut fer coincidir les obres de lectura amb les obres del dossier, fins el punt que, per exemple, una de les obres de lectura és la novel·la *L'ase d'or* d'Apuleu, mentre que tots els textos seleccionats per al dossier de traducció d'un dels alumnes són de l'altra novel·la de la literatura romana, *El satíricó* de Petroni, de la mateixa manera que em plantege intercanviar-les el curs que vé; de tota manera, en cada elecció, el professor ha de sospesar l'adequació de les obres per la lectura o

⁵ Fernández Corte - Moreno Hernández (2001).

la traducció. Els canvis introduïts aquest curs respecte l'anterior, en tot cas, han sigut mínims i la reducció de l'opcionalitat l'he pal·liat amb la tria de les obres que majoritàriament havien escollit els alumnes; a més de *L'Àse d'or*, que, com he dit, el curs passat era optativa amb el *Satiricó*, també s'han de llegir les tragèdies de Sèneca *Èdip* i *Medea*, com el curs passat, les vides de Tiberi i Calígula de *La vida dels Dotze Cèsars* de Suetoni –el curs passat podien triar la lectura de *Germania* i *Agricola* de Tàcit-, i els diàlegs de Sèneca *De brevitae vitae*, *De constantia sapientis* i *Consolatio ad Heluiam*. L'avaluació d'aquesta part és oral, per desenvolupar les destreses expressives de l'alumnat i entablir una conversa sobre les lectures amb els alumnes, que a més a més ho prefereixen perquè normalment aquestes proves poden fer-se els últims dies de classe que tenen més temps i encara no han començat els exàmens.

- 2.2. Complementació, amb l'ajut de la biografia recomanda, d'alguns continguts del temari que el professor no haja tingut temps d'exposar. Amb la finalitat de tenir temps a classe de treballar els textos, l'explicació del professor no pot abastar tot el contingut del temari teòric, la qual cosa serveix alhora perquè els alumnes es familiaritzen amb la bibliografia i particularment amb les diverses històries de la literatura llatina/romana que el professor ha recomanat a classe. Com he dit abans, considere les obres de Michael von Albrecht i C. Codoñer les més interessants i actualitzades, però també podem recomanar alguna més com la de Bickel (1987) per a l'estudi teòric dels gèneres o les clàssiques de Rostagni (1983), Bayet (1985) o Bieler (1975). També l'aula virtual és una eina molt adequada per completar tot allò que no pot ser desenvolupat a classe per diversos motius, especialment per la difícil adequació que exigeixen els crèdits EEES; aquest curs, sense anar més lluny, els alumnes han assistit a dues conferències de professors convidats pel nostre Departament, a una de les representacions del Festival de Teatre Grecollatí que es desenvolupa durant el mes d'abril a diversos teatres de l'Estat espanyol i en particular al teatre de Sagunt, interessantíssimes aportacions per la formació dels alumnes.

Altres propostes alternatives: Literatura grega I, Literatura grega II, Literatura llatina I

La proposta que acabe de presentar és, doncs, el fruit de l'experiència de la impartició durant dos cursos de l'assignatura *Literatura llatina II* i de la recerca de canvis que permeten millorar la docència i aprofitar els recursos que es troben al nostre abast. Però també és el resultat de la posada en comú d'altres experiències de professors de literatura clàssica a la Universitat de València, tant de llatí com de grec, amb la consideració que els problemes plantejats en l'ensenyament de totes dues literatures té una major part de punts comuns. Anem a comparar la meua experiència amb les de *Literatura grega I*, *Literatura grega II* i *Literatura llatina I*, analitzant la manera com els professors imparteixen les assignatures, sobretot en l'aspecte assenyalat del treball dels textos a classe, ja que en totes les assignatures sempre el professor s'encarrega d'explicar els continguts teòrics del temari.

La metodologia docent de *Literatura grega II* és semblant a la distribució prèviament presentada, amb una variant: en lloc de traduir a classe els textos amb la participació de tot l'alumnat al llarg del curs, aquesta participació consisteix en la lectura prèvia dels alumnes d'uns textos que es comenten a l'última hora dedicada a cada tema: "El professorat iniciarà a l'estudiant en un comentari literari en una primera sessió preparatòria. Posteriorment, en les successives classes, cada estudiant haurà de realitzar pel seu compte un comentari d'una part

de les obres seleccionades i exposar-lo a classe tot seguint l'assessorament del professor. Aquestes sessions seran obertes i hi podran intervenir altres estudiants per establir un debat constructiu que produísca un comentari literari més complet i participatiu. Sempre es farà el comentari sobre una traducció del text, però s'aportaran també fragments de textos grecs per a la major comprensió de qüestions com ara llengua, mètrica, estil⁶.

D'altra banda, la metodologia de *Literatura grega I* compta amb la participació de l'alumnat d'una altra manera, i no inclou la lectura d'obres seleccionades traduïdes: "L'última hora dedicada a cada tema, normalment l'última de la setmana, consistirà en la lectura i comentari d'un text o textos traduïts a les nostres llengües, prèviament llegit per l'estudiant, que s'indicaran al seu moment. En aquesta part participaran els estudiants a partir dels continguts teòrics i la seua experiència de lectura"⁷. Consisteix, doncs, en l'exposició a classe d'un comentari de text d'obres seleccionades pel professor, que prèviament haurà fet una sessió preparatòria conjunta per tot l'alumnat d'un comentari literari.

Per últim, a *Literatura llatina I*⁸ els alumnes han de fer una lectura cada dues setmanes a partir de les propostes de classe i lliurar un breu assaig base per la discussió en classe. Aquesta metodologia comporta una participació encara major per part de l'alumnat, que ha de ser instruit pel professor sobre els mètodes d'interpretació i les formes de fer un comentari de text literari.

Conclusions

La nostra proposta que recull l'experiència docent pròpia de la impartició d'una assignatura d'una literatura clàssica que no pot ser llegida per part de l'alumnat amb fluïdesa, és la diversificació del treball de l'assignatura, tant a classe com de treball particular o en grup, distribuït *grosso modo* de la següent manera:

1. A classe:

- introducció teòrica de la literatura llatina d'època imperial combinant cronologia i gèneres literaris.

- traducció per part de l'alumnat d'un dossier elaborat pel professor amb textos representatius de la literatura llatina d'època imperial. Per l'elaboració del dossier caldrà tenir en compte la quantitat d'alumnes del grup per fer una distribució adient. Aquesta part del treball de l'alumnat és, al nostre parer, la més novedosa i significativa, perquè fa que individualment treballen textos llatins i col·lectivament puguen llegir una gran quantitat de textos representatius del temari, en aquest cas de la literatura llatina imperial.

2. Treball individual de l'alumnat:

- lectura en la llengua vehicular d'unes obres representatives de la literatura llatina d'època imperial adequades per la lectura. L'avaluació serà preferiblement oral per desenvolupar les destreses expressives de l'alumnat.

- complementació, amb l'ajuda de bibliografia recomanada, d'alguns continguts del temari que el professor no haja tingut temps d'exposar.

Aquesta proposta és el fruit de l'experiència de la impartició durant dos cursos d'aquesta assignatura, i la recerca de canvis que permeten millorar la docència i aprofitar millor els recursos que es troben al nostre abast. En aquest sentit el canvi més significatiu respecte al curs anterior és la impartició d'aquest dossier, que substitueix a la lectura per part del professor a classe de textos traduïts de diverses obres de la literatura llatina imperial, escollits per la representativitat dels autors i de les obres.

⁶ Aquesta assignatura és impartida durant el curs 2012-13 pel professor Jordi Sanchis.

⁷ Aquesta assignatura és impartida durant el curs 2012-13 pels professors Jordi Pérez Asensio i Jordi Sanchis.

⁸ Aquesta assignatura és impartida durant el curs 2012-13 pel professor Ferran Grau.

També és el resultat de la posada en comú d'altres experiències de professors de literatura clàssica a la Universitat de València, tant de llatí com de grec, amb la consideració que els problemes plantejats en l'ensenyament de totes dues literatures té una major part de punts comuns.

A *Literatura grega II* l'experiència és la més semblant a la de *Literatura llatina II*, amb una variant: en lloc de traduir a classe els textos amb la participació de tot l'alumnat al llarg del curs, aquesta participació consisteix en la lectura prèvia dels alumnes d'uns textos que es comenten a l'última hora dedicada a cada tema. A l'assignatura *Literatura grega I* l'alumnat exposa a classe un comentari de text d'obres seleccionades pel professor, que prèviament haurà fet una sessió preparatòria conjunta per tot l'alumnat d'un comentari literari; a més a més, no inclou la lectura d'obres seleccionades traduïdes. Per últim la metodologia de *Literatura llatina I* és la més participativa, ja que els alumnes han de fer una lectura cada dues setmanes a partir de les propostes de classe i lliurar un breu assaig base per la discussió en classe.

Després d'haver posat en comú tant aquestes experiències com la meua pròpia al curs anterior, crec que aquest curs els resultats són molt bons i també el grau de satisfacció de l'alumnat, que es mostra molt participatiu, perquè ja es troba al tercer curs de grau. Sempre resulta molt gratificant la comunicació entre alumnat i professorat i l'enriquiment de les experiències comuns.

S'ha de destacar també el paper de les noves tecnologies i els recursos de què disposem, i que ens permeten per exemple que els propis alumnes uns dies abans de fer les seues traduccions puguen enviar-les al professor i aquest a l'aula virtual perquè tots els alumnes disposen dels textos traduïts en el moment de la lectura per part de l'alumne i el comentari per part del professor. L'aula virtual també és una bona eina de treball per al contacte constant entre professorat i alumnat, i per completar aquells aspectes que el temps no haja permés desenvolupar a classe. O els avantatges que ens proporcionen els materials penjats a internet, cada vegada més abundants i de millor qualitat filològica.

Prospectiva. Tot i que el grau de satisfacció d'aquest curs és molt gran, sempre hem d'estar amatents a possibles variacions que milloren la nostra experiència tant pròpia com comú, i en aquest sentit els dies 23 i 24 de maig es celebre a la Universitat de València unes jornades didàctiques on diversos professors de literatura clàssica d'universitats de l'Estat espanyol, exposaran diverses experiències de la seua tasca didàctica. En aquest sentit també serà interessant la comparació entre els diversos plans d'estudi no només de filologia clàssica, sinó també d'altres graus on s'explica la matèria. Professors de literatura llatina i literatura grega de la Universitat de València tenim previst exposar en comú les nostres experiències als companys d'altres universitats. Tant les experiències pròpies, com les compartides amb els companys de treball, com les posades en comú amb gent d'altres universitats a congressos i jornades, han de fer-nos evolucionar per millorar, i també per provar noves experiències, tot i que no totes tenen perquè resultar positives. En aquest sentit podem sempre tornar enrere i fer de la nostra amada tasca docent una investigació contínua.

Bibliografia

Albrecht, M. von (1997-1999). *Historia de la literatura romana*, 2 vols., Barcelona: Herder.

Alcalde-Diosdado, A. (2012). "Virtuosa docencia: un reto para la innovación en clásicas", *Methodos*, 1, 245-266.

Alsina, J. (1983). *Literatura griega*, Barcelona: Ariel.

- Barberà, E. i Litwin, E. (2005). *Canvis en l'acció docent: de les classes presencials a les classes virtuals*, Barcelona: UOC.
- Bayet, J. (1985). *Literatura Latina*, Barcelona: Ariel.
- Bickel, E. (1992). *Historia de la Literatura Romana*, Madrid: Gredos.
- Bieler, L. (1975). *Historia de la literatura romana*, Madrid: Gredos.
- Codoñer, C. (ed.) (1997). *Historia de la literatura latina*, Madrid: Cátedra.
- Fernández Corte, J.C. i Moreno Hernández, A. (2001). *Antología de la Literatura Latina*, Madrid: Alianza Editorial.
- Giralt, S. (2012). *Un wiki de textos llatins, Methodos*, 1, 169-178.
- Lesky, A. (1976). *Historia de la literatura griega*, Madrid: Gredos.
- López Férez, J.E. (ed.) (2000). *Historia de la literatura griega*, Madrid: Cátedra.
- Martin, R. i Gaillard, J. (1981). *Les genres littéraires à Rome*, Paris: Scodell.
- Miralles, C. i Gómez Cardó, P. (1997). *Literatura grega*, Barcelona: EdiUOC.
- Redondo, J. (2008). *Teoria i història literàries gregues*. Publicacions de Materials Docents de la Universitat de València, a <<http://www.uv.es/spl/v/publicacions/Material%20docent/Jordi%20Redondo/JBT%20Teoria%20i%20hist.%20lit.%20gr..pdf>> . Recuperat l'abril de 2011. Es pot accedir al document en aquesta adreça alternativa < <http://bit.ly/iiYTII> >
- Redondo, J. i Torné, R. (2011). "Nous enfocaments per a la didàctica de la literatura grega: observacions sobre experiències en el treball col·laboratiu i semipresencial", a <http://hdl.handle.net/10256/3710>
- Redondo, J. i Torné, R. (2012). "Revisió de mètodes sobre l'ensenyament de la literatura grega i propostes multidisciplinàries en temps de canvis", *Methodos*, 1, 107-117.
- Romeu, T. i Guitert, M. (2007). "La docència del treball en equip en xarxa pels docents", a *II Jornades en xarxa sobre l'espai europeu d'ensenyament superior: compartint noves pràctiques docents*. Barcelona: UOC & Dept. d'Innovació, Universitats i Empresa. Disponible a <http://www.uoc.edu/symposia/ees2007/pdf/Espai_europeu_2007_complet.pdf>. Recuperat el març de 2011.
- Rostagni, A. (1983). *Storia della letteratura latina*, 3 vols., Torino: UTET.
- Soler Costa, R. i Cano Escoriaza, J. (2011). "Ambientes educativos virtuales en los procesos de evaluación en el espacio europeo de educación superior", a <http://hdl.handle.net/10256/3778>

Qüestions i/o consideracions per al debat

La qüestió bàsica d'aquest treball és la següent: la recerca d'una metodologia docent per la problemàtica de l'estudi de la literatura clàssica, i especialment la manera de complementar l'estudi teòric d'autors i gèneres. A partir d'aço, es plantegen diverses consideracions per al debat:

- Les diverses opcions per fer un estudi literari dels textos clàssics en la llengua original grega o llatina i possible combinació de propostes: traduccions individuals dels alumnes i exposició a classe; lectures del professor de traduccions a la llengua vehicular; exposició de comentaris de text literaris amb una preparació prèvia per part del professorat, tant a classe de manera general com a les tutories, virtuals o no, de manera particular.
- La conveniència de la lectura de les obres clàssiques traduïdes a la llengua vehicular i l'avaluació mitjançant un control de lectures oral.
- Exposició teòrica de la literatura clàssica: complementació de l'alumnat amb treball a la biblioteca o a la xarxa; estudi cronològic i per gèneres literaris.